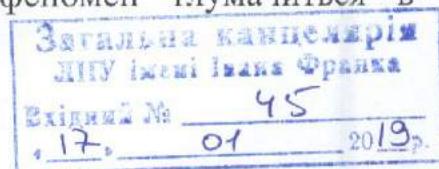

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Бойчук Валентини Михайлівни „Репрезентація феномену песимізму в сучасній англійській мові”, подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови (Луцьк, 2018)

Ідеологія наукового розвитку, шляхи формування та упорядкування знань і програм досліджень, критерії оцінювання та інтерпретація результатів сучасних мовознавчих пошуків вирізняються зацікавленням людиною, яка, на думку Олександра Потебні „так збудована, що може судити про внутрішні свої процеси не інакше, як тим або іншим способом виявивши ці процеси ззовні, поклавши їх перед собою” (Потебня О. *Естетика і поетика слова*. – Київ: «Мистецтво», 1985). Безперечно, слово слугує основним засобом виявлення цих процесів. Згадаймо Лукреція, який ще понад два тисячоліття тому сказав: „*Lingua interpret animi*” (Мова дає змогу побачити душу). Мовні засоби, які дозволяють ідентифікувати „стан душі” в мовленні та комунікації, стають сьогодні об’єктом багатьох антропозорієнтованих досліджень. Нова ідеологія увиразнює міждисциплінарність цих досліджень, яка полягає у виявленні нових відношень між поняттями різних „людиномірних” дисциплін. До таких понять належить і песимізм. Осмислення песимізму як особливої світоглядної й психічної реальності входить до важливих завдань філософії, теології, психології, соціології, культурології, антропології, футурології та ін. Воно невіддільне від пошуку відповіді на питання про цінність життя. Згадаймо „Книгу проповідника” у Святому Письмі: „Що за користь людині з усіх її трудів, які вона завдає собі під сонцем?.....Усе марнота й гонитва за вітром й ніякої з того користи під сонцем”. Навіть перше прагнення людини: пізнати – лише множить скорботу: „хто додає знання, додає страждання” (Святе Письмо Старого та Нового завіту (в перекладі Івана Хоменка). – Рим: Видавництво отців Василіян „Місіонер”, 2007). Але попри марність людських змагань та неспроможність вирішити життєві загадки, людина прагне до життя, до істини, добра й краси, які вкладені Творцем у людський дух. Отож, песимізм Екклезіаста все ж життєстверджувальний, хоча головню цей феномен тлумачиться в

гуманітарних науках як пройнята безнадією та зневірою світоглядна та психічна реальність, яка може знаходити різні форми вияву в життєвому світі людини.

Рецензована праця, яка є результатом осмислення шляхів вербалізації феномену песимізму, вирізняється врахуванням результатів системного опису цього явища в різних науках. Роман Якобсон наголошував, що міждисциплінарність може працювати „м'яко” (*mild*), тобто як мультидисциплінарність, коли горизонтальний підхід забезпечує краще розуміння чи репрезентацію об'єкта, який не можна всебічно описати, використовуючи методи однієї дисципліни; але вона також може працювати „потужно” (*strong*), тобто як метадисциплінарність чи трансдисциплінарність, коли встановлюється вертикальна залежність, яку можуть виявляти методи і об'єкти дисципліни при розгляді в світлі інших основоположних знань, з яких ми можемо почерпнути принципи, моделі чи твердження (*Jacobson R. Linguistics in relation to other sciences. – The Hague: Mouton, 1971*). Отож, рецензована дисертація характеризується **трансдисциплінарністю** (тут і далі виділення опонента) в розумінні Романа Якобсона.

Вивчення взаємодії мови та різних чинників, що характеризують її носіїв, є сьогодні шляхом, котрий забезпечує проникнення в розуміння різних аспектів Homo Lingualis (Людини Мовної), яка не може існувати поза комунікацією. Спрямованість на вивчення цієї взаємодії визначає **актуальність рецензованої праці**. Для вивчення мовних засобів репрезентації феномену песимізму в сучасній англійській мові, які обрано **об'єктом** вивчення, Валентина Бойчук не обмежується аналізом семантики цих засобів, а вивчає, як вони функціонують у мовленні, та яким є їхній комунікативно-прагматичний потенціал. Отож, її дисертація належить до тієї групи сучасних **актуальних** антропозорієнтованих мовознавчих досліджень, у яких увагу зосереджено на аспектах мови, мовлення та комунікації, котрі забезпечують узагальнення процесів „мапування” світу людини через виявлення особливостей творення мовних знаків та встановлення їхніх відношень у мовленні та спілкуванні.

Новизну праці увиразнюють виважені положення, які винесені на захист, оскільки відображають **нове знання** про семантичні та лінгвопрагматичні аспекти

репрезентації феномену песимізму в сучасній англійській мові. **Уперше** систематизовано науково-методичні та окреслено мовознавчі підходи до вивчення цього феномену. **Новизною** вирізняється також категорійний апарат дослідження.

Встановлення орієнтирів, які вказують на спосіб вивчення природи лексичних і фразеологічних одиниць на позначення песимізму, та систематизація спостережень над їхньою роллю в комунікативній поведінці особистості має певне **загальнотеоретичне значення** для семасіології, теорії мовленнєвої комунікації та лінгвістичної прагматики. А теорія є загальною, коли „не лише дає нам засіб пізнання одного конкретного об'єкта”, а дозволяє „пізнати всі мислимі об'єкти тієї ж природи” (*Ельмслев Л. Прологомени к теории языка //Новое в лингвистике. Выпуск 1. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1960*).

На думку опонента, **мета дисертації**, яка полягала в комплексному висвітленні особливостей репрезентації феномену песимізму в сучасній англійській мові, була досягнута. Таке твердження ґрунтується на трьох важливих факторах, які наявні в цій, і повинні характеризувати кожен дисертаційну працю кандидатського рівня: 1) ретельно відібраний та достатній для переконливості висновків корпус матеріалу дослідження (1875 текстових фрагментів, які містять песимістичні висловлення); 2) чітке тлумачення теоретичних засад дослідження та його метамови; 3) коректне застосування методів дослідження в рамках випрацьованої методики.

Для досягнення мети дисертантка ставить **п'ять основних завдань**. **Перше** з них: *розглянути феномен песимізму крізь призму філософії, психології та соціально-когнітивної теорії* – успішно вирішується в першому розділі (параграфи 1.1, 1.2., 1.3). З огляду на вже згадану трансдисциплінарність рецензованої праці розв'язок цього завдання забезпечив можливість встановлення тих параметрів досліджуваного об'єкта, які в подальшому лягли в основу його мовознавчого вивчення. Проаналізувавши різні спроби осмислення песимізму як світоглядного феномену в різні періоди та в різних наукових школах, дисертантка повертає основну увагу до: а) розгляду його типів з погляду психології (диспозиційний песимізм, песимізм як атрибутивний стиль, захисний песимізм та ситуативний

песимізм); б) розгляду його соціально-когнітивних параметрів (оцінка, мотивація, мета, очікування, самоефективність, надія, віра, воля). Саме ці типи та параметри песимізму стали основою для систематизації мовних засобів його актуалізації.

Результати розв'язання **другого завдання: випрацювати методику дослідження репрезентації феномену песимізму в сучасній англійській мові** – представлені в параграфі 1.5. Опонент повністю погоджується з логічною послідовністю запропонованих дисертанткою етапів розгляду об'єкта, яка відображає опорний методологічний вектор праці: від мови, до мовлення і до комунікації. На думку опонента, в межах обґрунтованих Валентиною Бойчук сімох етапів дослідження найважливішими є такі чотири **процедури**: а) формування вибірки одиниць аналізу (611 одиниць, у семантичній структурі яких зафіксовано 1832 випадки наявності сем песимізму); б) представлення польової організації лексичних і фразеологічних одиниць на позначення феномену песимізму; в) аналіз песимістичності висловлень з опорою на контекстуальні маркери песимізму та г) вивчення мовних засобів реалізації інтенцій песиміста щодо досягнення мети спілкування.

В рамках першої процедури дисертантка вводить вагоме для дисертації поняття *сем песимізму* – компонентів, що виокремлюються у семантичній структурі лексичних індикаторів песимізму (*pessimism, pessimist, pessimistic, pessimistically*), і вказують на 10 базових, 8 суміжних та 22 супутні ознаки песимізму (с.48). Щодо другої процедури, яка дозволила представити організацію лексичних одиниць на позначення песимізму у вигляді окремого лексико-семантичного поля, то слід зазначити коректність та ефективність використання показника ступеня усталеності частки семи песимізму. Цей показник став кількісним показником меж приядерної, центральної, перехідної та периферійної зон частиномовних мікрополів песимізму. Попри деякі застереження, які опонент має до аналізу функційного аспекту мовних засобів репрезентації песимізму, про що буде сказано далі, слід наголосити, що аналіз песимістичності висловлень з опорою на контекстуальні маркери песимізму (третя з виділених процедур), став логічним продовженням аналізу семантики одиниць, що входять у досліджуване лексико-фразеологічне поле, і дозволив виявити експлікацію ознак песимізму в

мовленні. І, нарешті четверта з виділених процедур доповнила розуміння феномену песимізму в аспекті вибору мовних засобів у процесах комунікативної взаємодії. Це дозволило вивести песимістичні висловлення за межі лінгвального контексту і залучити до аналізу комунікативний досвід комуніканта-песиміста.

У другому розділі дисертації розв'язується **третє завдання** дослідження: *виявити семантичні особливості та принципи польової організації лексичних і фразеологічних засобів на позначення феномену песимізму в сучасній англійській мові* (параграф 2.1). Лексичними ідентифікаторами феномену песимізму обрано лексему *pessimism* та її похідні *pessimist*, *pessimistic*, *pessimistically*. Дуже докладно аналізується семантична структура цих лексем і виокремлюються семи, які експлікують базові, суміжні й супутні ознаки песимізму. Цей аналіз дозволив зробити низку висновків, які містять елементи новизни. По-перше, виявлено, що найчастотнішими базовими ознаками песимізму є „сум” (37,8 % від усієї кількості досліджених лексичних одиниць) і „нещастя (31,4%); серед суміжних ознак найбільший потенціал до вербалізації мають такі ознаки як „пригніченість, „засмученість” і „страждання”, а серед супутніх – „занепокоєння”, „розчарування” й „роздратування”. По-друге, показано, що в семантичній структурі слів на позначення песимізму (різної частиномовної приналежності) зазвичай одночасно наявні семантичні компоненти, які вказують на базові, суміжні й супутні ознаки песимізму та на емоційні чи психічні стани й поведінкові особливості песиміста, і, по-третє, встановлено, що окрім сем песимізму в семантичній структурі досліджуваних лексичних одиниць є низка видових семантичних компонентів, які безпосередньо чи опосередковано вказують на тип песимізму, що експлікується в кожному окремому випадку. Також розглянуто особливості семантичної структури та номінативний потенціал фразеологічних одиниць (67), які стають в роботі важливим компонентом палітри мовних засобів, які опосередковано вказують на песимізм.

До заслуг дисертантки слід також зарахувати опис лексико-фразеологічного поля песимізму як складного дворівневого утворення: 1) три частиномовні лексико-семантичні мікрополя, які охоплюють 200 іменників, 336 прикметників та

75 прислівників, 2) фразеологічне мікрополе. Для кожного описаного мікрополя визначено тематичні сектори.

Четверте завдання: *проаналізувати особливості функціонування мовних засобів репрезентації феномену песимізму в сучасній англійській мові* – частково вирішується в другому (параграф 2.2.), а частково в третьому розділі, сама назва якого засвідчує тісний зв'язок мовленнєвих та комунікативних параметрів в описі досліджуваного феномену: „ Песимізм як особистісний чинник **комунікативно-мовленнєвої** взаємодії”. Завдання вирішується з опорою на переконання, що „мовленнєва діяльність відбувається в конкретній комунікативній ситуації, яка обумовлює мовленнєві та немовленнєві дії комунікантів і сприяє актуалізації їхніх особистісних характеристик” (с.146). У цьому розділі дисертантка зачіпає низку важливих питань лінгвоперсонології. Вона робить спробу випрацювати модель опису лінгвоперсони-песиміста, аналізуючи сукупність чинників і параметрів, реалізації такої особистості в англійській мові. Зокрема, Валентина Бойчук враховує такі параметри як низький рівень контактності та комунікабельності, низький/високий рівень комунікативної емоційності, рівень комунікативної оцінності, параметр конфліктності спілкування (параграф 3.1.). Особлива увага звернена на аналіз мотивів і цілей, які визначають вибір вербальних та невербальних засобів для побудови песимістичних висловлень (С.145 –146).

Валентина Бойчук пропонує тлумачення комунікативної ситуації реалізації песимізму мовця як особливої моделі контакту, до структури якої входять: 1) учасники; 2) предметно-подійний фон; 3) спосіб спілкування (с.147). Попри деякі застереження, які викликає таке тлумачення, слід наголосити, що дисертантка докладно описує та добре ілюструє власне розуміння відображення песимістичного світобачення мовця в комунікативній ситуації реалізації песимізму.

На заключному етапі дослідження (параграфи 3.3 та 3.4) дисертантка розв'язує **п'яте завдання:** *розкрити комунікативно-прагматичний потенціал мовних засобів репрезентації феномену песимізму*. Цей потенціал представлено у двох ракурсах: 1) з погляду прагматичного статусу песимістичних висловлень; 2) з погляду вираження песимізму в тактико-стратегічній організації сучасного

англомовного художнього дискурсу. У ході дослідження дисертантка робить низку вагомих мікровідкриттів, як-от: а) у комунікації песимістичні висловлення отримують статус окремих мовленнєвих актів з чіткими ілокутивними цілями; б) існує зв'язок між цими ілокутивними цілями та типами мовленнєвих актів, що справедливо для різних класифікацій останніх; в) ситуація спілкування та комунікативні потреби песиміста визначають вибір засобів для реалізації кооперативної чи некооперативної стратегії вираження песимізму. Кожне з цих відкриттів отримує в роботі адекватне обґрунтування. Зокрема, переконливим для опонента було виокремлення стратегій і тактик як засобів гармонізації чи дисгармонізації взаємин між комунікантами. Слід також ще раз наголосити, що Валентина Бойчук чітко відслідковує зв'язок вибору стратегій і тактик з типологічними особливостями песимізму. Роль останніх, як уже зазначалося, є ваговою на всіх етапах дослідження, і слугує тим об'єднувальним чинником, який забезпечує цілісність аналізу мовних засобів **репрезентації песимізму як феномену**.

Окремо слід зазначити, що в рецензованій дисертації ефективно застосовано програмне забезпечення для опрацювання природної мови (NLP), зокрема, програма контент-аналізу Tropes V8.4, яка забезпечила автоматичне опрацювання великих масивів текстів за ключовими словами і полегшила формування корпусу дослідження, та програма SentiStrength 2.2., яка слугувала допоміжним інструментом для аналізу тональності песимістичних висловлень.

Таким чином, дисертація В. М. Бойчук **повністю відповідає очікуванням які характеризують працю кандидатського рівня**. Вона узагальнює та поглиблює наше знання про низку сутнісних характеристик засобів репрезентації феномену песимізму в сучасній англійській мові, що забезпечує її відповідність спеціальності 10.02.04 – германські мови.

Попри безперечну теоретичну й практичну вагомість проведеного дослідження його багатоаспектність породжує чимало **дискусійних питань**, які, на мою думку, треба з'ясувати на захисті та в подальших дослідженнях дисертантки.

1. Перший дискусійний момент стосується п'ятого положення, що виносить на захист, в якому стверджується, що в основі песимістичного висловлення як мовленнєвого акту лежить інтенція мовця виразити песимістичне ставлення до дійсності з метою **впливу на емоційно-психічну сферу адресата**. Виокремлені дисертанткою ілокутивні цілі песимістичних мовленнєвих актів (С.155 – 157) засвідчують, що вплив на адресата не є **єдиною** метою таких висловлень.
2. Як уже зазначалося, низку запитань викликає аналіз функційного аспекту мовних засобів репрезентації феномену песимізму в сучасній англійській мові. По-перше, дисертантка обмежується лише аналізом використання таких засобів у песимістичних висловленнях, які відображають Я-концепцію песиміста. Видається, що їхній „песимістичний потенціал” є більший. По-друге, вважаю, що питання синтаксичної організації та стилістичного оформлення песимістичних висловлень (параграфи 2.2.3 та 2.2.4 відповідно) подано надто фрагментарно. Синтаксична семантика засобів репрезентації песимізму (зв'язок якісних ознак песимізму з категоріями предикативності та модальності та з типами синтаксичних структур вимагає окремого дослідження). Аналогічно, вважаю, що стилістичний аспект мовних засобів вираження песимізму, який безперечно збагачує функційний аналіз, слід було б розширити. Очевидно дисертантка погодиться з цим міркуванням, оскільки, описуючи етапи дослідження (параграф 1.5), вона не згадує ці аспекти. Не відображені вони і в положеннях, що виносяться на захист.
3. Аналіз фразеологічної складової поля одиниць на позначення песимізму та виявлення їхньої здатності репрезентувати психологічні типи песимізму відносимо до заслуг дисертантки. Погоджуюся з включенням до цього поля паремій, які розглядаються в дисертації як номінативні одиниці особливого типу. Однак аналіз цієї фразеологічної складової викликає два запитання:
 - 1) дисертантка привертає увагу до групи ідіоматичних засобів, які вказують на зовнішні чинники, котрі впливають на формування песимістичної особистості, і стверджує, що ці чинники позначаються трьома типами номінацій: об'єкт-каузатор песимізму, ситуація, що спричиняє песимізм, та дія, що призводить до песимізму (С.75 – 79). На думку опонента, ці номінації

не можна чітко розмежувати в ідіомах, тому окремі тлумачення дисертантки є непереконливі, як-от: чи *to give somebody hell* можна вважати ФО на позначення дії, що призводить до песимізму?

- 2) результати аналізу фразеологічних засобів вираження песимізму представлено в Таблиці Д1 (Додаток Д). Однак у таблиці зазначено лише 23 ознаки песимізму із 40 виокремлених. Чим пояснюється таке обмеження?
4. При виокремленні в лексико-фразеологічному полі песимізму тематичних секторів, які, як вказує дисертантка, розмежовуються за „ономасіологічним принципом” (с.82), фактично кожна з базових, суміжних та супутніх ознак стала основою виокремлення тематичної групи: 40 ознак – 40 груп. Видається, що для збереження ономасіологічного принципу доречніше було б опертися на видові індикатори, які забезпечили б релевантність ознак всередині групи.
5. Загалом погоджуюся з тлумаченням комунікативної ситуації песимізму як „моделі контакту, в якій прослідковуються мовленнєві та немовленнєві дії учасників інтеракції, які визначаються сукупністю екстралінгвальних та лінгвальних умов” (с.147). Очевидно мова йде про моделювання релевантних з погляду суб'єкта факторів середовища, які є частиною його внутрішнього світу. Однак не можу погодитися, що стиль і тональність спілкування входять в **структуру** комунікативної ситуації. На мою думку, тональність як „усвідомлена (інтенціонально-вольова) або неусвідомлена (позаінтенціональна) емоційно-аксіологічна і змістово-інформативна організація мовного матеріалу (у його динамічному вияві), за допомогою якої адресант формує повідомлення” (Бацевич Ф. С. *Основи комунікативної лінгвістики*. – Київ : “Академія”, 2004) може лише впливати на адресата й іноді на ситуацію спілкування”

Низка побажань, які стосуються дискусійних моментів праці, не заперечують концепції та методології дослідження, не знижують його загальної високої оцінки та не піддають сумніву вірогідності результатів. Дисертація Валентини Бойчук є **концептуально завершеною працею** в галузі сучасної функціональної та комунікативної лінгвістики. Це – зріле дослідження, у якому здобуто нові результати, котрі поглиблюють наше знання про процеси функціонування мовних засобів на позначення песимізму в сучасній англійській мові.

Автореферат та 17 публікацій у вітчизняних та зарубіжних наукових мовознавчих виданнях повністю розкривають основні здобутки дисертації. Текст дисертаційної праці оформлено з дотриманням вимог наукового стилю. Слід також зазначити інформативну цінність додатків, які увиразнюють результати розв'язку кожного завдання.

На підставі докладного ознайомлення з дисертацією, авторефератом та основними публікаціями вважаю, що праця **„Репрезентація феномену песимізму в сучасній англійській мові”** відповідає чинним вимогам МОН України та Постанові КМУ № 567 “Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів” від 24.07.2013 зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 , № 1159 від 30.12.2015 та № 567 від 27.07.2016 щодо кандидатських дисертацій, а її автор, **Бойчук Валентина Михайлівна**, *заслуговує* на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови.

Доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри перекладознавства і
контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура
Львівського національного університету імені Івана Франка

Н. Андрейчук

Підпис Н. Андрейчук підтверджую

О. Грабовецька

Вчений секретар
Львівського національного університету
імені Івана Франка

